

5. Станиславский К. Работа актера над собой. – Собр. Соч. – Т.2,3. – М.,1955.-349с.
6. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А.Й. Капської. – К., 2000.-329с.

**О. Б. Шендерук,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка**

УДК 378(477) -19/20

АНАЛІЗ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація

Автор статті розкриває зміст та сутність вищої освіти в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття, розподіляє етапи розвитку вищої національної освіти, аналізує різні підходи науковців щодо вищої освіти України даного періоду. Виділяє позитивні та негативні сторони вищої освіти умовно розподілених періодів.

Ключові слова: вища освіта, вища школа, ВНЗ, концепція вищої освіти.

Аннотация

Автор статьи раскрывает содержание и сущность высшего образования Украины конца ХХ- начала ХХІ столетия, предлагает этапы развития высшего национального образования, анализирует разные подходы ученых относительно высшего образования Украины данного периода. Выделяет положительные и отрицательные стороны высшего образования условно поделенных периодов.

Ключевые слова: высшее образование, высшая школа, ВУЗ, концепция высшего образования.

Annotation

The author of the article reveals the content and essence of Ukraine higher education in the end of the ХХ-beginning of the ХХІ century, divides it into the period, analyses the different approaches of scientists concerning higher education in Ukraine of the searching period and detaches its positive and negative sides conventionally divided periods.

Key words: higher education, higher school, higher educational establishment, the concept of higher education.

Пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку держави є освіта, яка спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації. Аналіз теоретичних педагогічних досліджень, урядових документів, практичного досвіду свідчать про недостатній рівень особистісної обізнаності викладачів вищих закладів освіти стосовно того, що саме відбувається в системі вищої освіти, для розв'язання завдань реформування вищої школи. У зв'язку з цим ми звернулись до спадщини минулого, ретроспективний аналіз якого дозволить виділити провідні ідеї для

модернізації системи вищої освіти на сучасному етапі.

Слід відмітити, що питання реформування вищої освіти в останні роки стали предметом досліджень багатьох авторів. Питанням вищої освіти в Україні присвячені ґрунтовні дослідження відомих українських вчених А. А. Андрущенко, С. С. Вітвицької, М. І. Дробнохота, В. М. Журавського, О. С. Заболоцької, В. Г. Кременя, Ю. Р. Самчука, З. І. Слєпканя, А. О. Ярошенко та ін. Розглядаються співвідношення природничого та соціально – гуманітарного знання в розвитку творчих нахилів студентів [6]; зміни у змісті освітніх дисциплін і розробка нової дидактичної стратегії вищої школи [5]. Деякі науковці торкаються у своїх працях питань модернізації системи підготовки фахівців певного напрямку. Питанню вищої технічної освіти присвятили свої роботи С.В. Бондаренко, І.М. Кравчук, Т. О. Куцаєва, О.Н. Любар, Л.А. Медвідь. Але не вистачає, на нашу думку, спеціальних досліджень, які б стосувалися саме цього періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, у яких узагальнено розглядалась би державна політика в освітній сфері. Це й зумовило вибір теми статті, метою якої є здійснення наукового аналізу нормативних документів про вищу освіту; простеження динаміки розвитку євроінтеграційних процесів; виявлення її особливостей і тенденцій (кінець ХХ – початок ХХІ століття); розгляд інновацій в системі вищої освіти цього періоду та визначення недоліків. Освіта досліджуваного нами періоду стає «відкритою системою», а її аналіз є нашою метою.

В історії розвитку вищої освіти України період кінця ХХ – початку ХХІ століття був дуже насичений. Відбулося багато подій та змін, які не могли не вплинути на викладача, його особистість, його погляди та переконання і, врешті-решт, на його педагогічну майстерність. На зміну раціональної моделі освіти приходить синергетична, з усією її багатоаспектністю та варіативністю. Багаторічний досвід традиційної вищої школи безперечно має велике значення для розвитку освіти, але у ХХІ столітті в освіті змінюються пріоритети. Так, традиційна модель, яка зводилась до передачі знань, вмінь та навичок, втратила свою актуальність і перспективність. Традиційна система освіти була зорієнтована на навчальний предмет, а не на особистість студента. Вона носила репродуктивний характер, переважали вербальні методи навчання, авторитарний стиль спілкування, жорстка регламентація навчального процесу. Відбулися зміни в акцентах педагогічної діяльності. На даному етапі розвитку вищої освіти перевага надається діалогічному навчанню. Надається все більше і більше простору для самостійного прийняття рішень, вибору змісту і способів навчання і поведінки. Цей період (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) можна умовно поділити на III етапи, а саме:

I етап охарактеризувався такими знаменними подіями, як Освітянська реформа України, яка розпочалася у 1992 році і згідно до якої розроблено і затверджено Державну програму «Освіта України ХХІ століття», створенням єдиного Міністерства освіти і науки, Академії педагогічних наук, відкриттям нових університетів, активним запровадженням державної мови, з навчальних планів ВНЗ було вилучено ідеологічні курси, розпочалося тотальне введення тестування. Зміни в досліджуваній нами період (90-ті рр. ХХ століття) торкнулися головним чином гуманітарної освіти, особливо блоку соціально-

гуманітарних дисциплін. Домінуючим предметом стала історія України. Курси філософії, економічної теорії, політології були збагачені сучасними світовими досягненнями. Щоправда, і досі продовжуються дебати про необхідність виключення гуманітарного блоку з підготовки, наприклад, фахівців з медицини. Хоча соціально-гуманітарні дисципліни, на нашу думку, відіграють велику роль у формуванні сучасних фахівців. Позитивним було посилення інтеграції вищої освіти і середньої спеціальної освіти.

II етап розпочався з листопада 1995 року і охарактеризувався оптимізацією мережі закладів. Відбувся перехід до ступеневої системи навчання. Розпочалася підготовка фахівців за новими спеціальностями, з'явилися національні університети, ефективною стала співпраця українських ВНЗ із зарубіжними партнерами. В цей час формується нормативно-правове поле освіти. В 1997 році Україна підписала Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій в галузі вищої освіти. Головну ідею, зафіксовану в Лісабонській конвенції, можна процитувати так: «...Велике розмаїття систем освіти в європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну різноманітність, яка становить виняткове надбання, що потребує усіякої поваги»; прагнення країн-підписантів полягає в тому, щоб «...надати всім людям цього регіону можливість повною мірою користуватися цим джерелом різноманіття, полегшивши доступ жителям кожної держави й учням навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав...» [4, с. 304].

До ознак вузівської освіти цього періоду можна віднести: захоплення прагматизмом, абсолютизація статусу й ролі суто ринкових відносин та їх експрополяція на сферу педагогіки, недооцінка етичного начала в соціальному бутті і стосунках викладача і студентів. В 1997 році 219 технікумів було реорганізовано, 10 з них було ліквідовано, а на базі інших 209 створено 165 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації. У ході реформування вищої освіти було здійснено перехід до ступеневої системи підготовки кадрів. ВНЗ почали за зразком західних університетів готувати бакалаврів та магістрів, з'являються нові спеціальності, необхідні для ринкової економіки (менеджмент, маркетинг тощо). Недоліки в вищій освіті цього періоду:

- зростання кількості приватних ВНЗ, які не завжди відповідали якісним показникам;
- обмеження можливостей підвищення кваліфікації викладацьких кадрів;
- надмірне адміністрування;
- примусовість у питаннях відвідування занять при декларуванні збільшення уваги до самостійної роботи студентів;
- поспішність та суб'єктивізм в освітній практиці.

III етап – початок XXI століття і продовжується до сьогоднішнього дня. Цей період характеризується появою та тотальним запровадженням інформаційних технологій, комп'ютерних систем, лазерного зв'язку, біотехнологій. З 1999 року в багатьох ВНЗ почала реалізовуватись нова концепція вищої освіти. Вона передбачала зміни освіти по трьом напрямкам: чому навчати (зміст), в якій послідовності (структура) і яким чином (технологія). Змістовна характеристика

цього етапу:

- гуманізація;
- індивідуалізація;
- соціологізація;
- фундаменталізація;
- інтернаціоналізація.

В цей період відбувається перехід до Болонської системи (19 червня 1999 року), за якої узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національної системи вищої освіти. Україна разом з іншими країнами-учасницями, приєдналась до Болонського процесу 19-20 травня 2005 року (IV Конференція міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти). Болонський процес, як процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зумовлено світовими тенденціями глобалізації, які потребують створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи тощо. «На шляху цих реформ, - зазначають В. Журавський і М. Згуровський, - виникне багато складних проблем, але особливість найближчого періоду часу в тому, що уникнути зазначених перетворень уже неможливо. Бо, не проводячи реформ або зволікаючи з ними, наша країна підсилюватиме ізоляційні явища як з боку Європи, так і з боку Росії, дедалі більше поглиблюючи власну суспільну й економічну кризу» [3, с. 8].

Початок ХХІ століття – період інформаційних технологій. Постає завдання: переорієнтувати зміст навчання з загального запам'ятовування матеріалу на виховання здатності до самонавчання, до конструктивної діяльності, фундаменталізації освіти. Зростає роль самостійної роботи.

До 2004 року було розроблено галузеві стандарти на більшість спеціальностей (бакалавр – 90%, спеціаліст – 85%, магістр – 70%). На жаль, ця робота ще не завершена, хоча має велике значення в забезпеченні високої якості освіти. Відбувається відновлення приватних ВНЗ. В Україні працює нині 350 ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Кількісний склад ВНЗ вимагає змін, оскільки з'явилося багато філій. «У 2006 році в Україні діяло приблизно 1000 філій різних ВНЗ, лише в Криму їх більше 13012. Останнім часом Міністерство освіти і науки зробило скорочення за рахунок закриття тих, які неякісно працюють. За роки незалежності Україна наблизилась до розвинутих країн за динамікою чисельності студентів на 10 000 населення. В 1990–1991 роках цей показник становив 316 осіб, а в 2006–2007 – 597, тобто виріс у 1,5 рази. Дуже болючою залишається і проблема фінансування. За перші роки незалежності України фінансування системи освіти знизилась в 3 – 4 рази» [9, с. 6 – 7]. Лише в 2005 році з'явилася тенденція зростання фінансування освіти.

12 липня 2006 року Кабінет Міністрів України ухвалив концепцію Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки. Вона спрямована на розширення обсягів охоплення населення освітою і на інтеграцію України до європейського освітнього простору. У 2007 році Міністерство освіти і науки змогло матеріально підтримати наукову діяльність 112 ВНЗ III–IV рівнів

акредитації (86 % всіх державних ВНЗ). Це призвело до зростання кількості викладачів, які займаються науковою роботою. Державна цільова програма «Наука в університетах» розрахована на 2008–2010 роки. Нове в цій програмі – експеримент із створенням університетів нового типу – дослідницьких. Вихід вищої школи із кризи та її успіхи це, на нашу думку, заслуга керівників – міністрів освіти і науки України П. М. Таланчука (1992–1994 рр.), М. Ф. Згуровського (1994–1999 рр.), В. Г. Кременя (1999–2005 рр.), С. М. Ніколаєнка (2005–2007 рр.), та всіх викладачів, які, працюючи у важких умовах, забезпечили прорив у діяльності вищої школи.

Які ж недоліки в системі вищої освіти цього періоду? На нашу думку, це наступні:

- вища освіта перетворилася з елітарної на масову;
- змінилися вимоги до професійної, методологічної та світоглядної підготовки фахівців;
- протиріччя і інертність у подоланні стереотипів імперативної педагогіки, схильність викладачів до збереження методів, які колись були ефективними;
- слабке запровадження суб`єкт – суб`єктної концепції освіти;
- обмеженість фінансових можливостей, яка гальмує процес індивідуалізації навчання;
- педагогічна практика останніх років запровадила чимало нового в галузі інформаційних технологій. Але вони застосовуються часто без достатнього наукового обґрунтування.

За роки незалежності України окремі елементи з напрямів розвитку світової інтеграційної моделі вищої освіти вже втілені або втілюються в життя. Позитивним моментом є той факт, що все ж таки вдалося зберегти кількість студентів ВНЗ. “Якщо в 1990–1991 роках в Україні навчалася 1 млн. 200 тисяч студентів, то нині 1,5 млн ” [7, с.6]. Перспективи вищої освіти України на наступне десятиріччя сформульовані у програмі «Україна–2010». В основі програми ідея пріоритету прав і безпечної діяльності та визначення інтегральних показників до 2010 року. Згідно з цією програмою передбачається:

- завершити оптимізацію мережі ВНЗ відповідно до потреб суспільства. “Показник освіченості становитиме приблизно 200 студентів на 10 000 населення” [8, с.2];
- заклади освіти мусять стати осередками розвитку науково-просвітницької діяльності, зокрема окремих напрямів фундаментальних наукових досліджень;
- поряд з бюджетним фінансуванням планується використовувати приблизно 70 % коштів галузевих інноваційних фондів;
- очікується зростання частки молодих науковців віком до 30 років і науковців середнього віку (30-40 рр.).

Отже, освіта – це «мегамашина» [11, с. 33], за допомогою якої суспільство прагне не допускати помилок минулих поколінь. Європейські країни розпочали дискусію навколо того, як озброїти людину необхідними вміннями та знаннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що

швидко розвивається.

Аналіз наукової літератури та документів показав, що основними принципами змісту сучасної освіти в Україні є гуманітаризація, диференціація, інтеграція та відкритість системи освіти.

Умовно ми поділили період кінця ХХ - початку ХХІ сторіччя в історії вищої освіти України на три етапи: 1) 1992-1995 рр.; 2) 1995-1999 рр.; 3) 2000-і до сьогодні.

Треба відмітити той факт, що досвід європейських держав може мати суттєве значення для української освіти, однак не можна піклуватися лише їхніми доробками. Багатофункціональність та різноманітність сучасної системи знань, осягнення нових методів дослідження можуть бути ефективними для подальшого розвитку національної вищої освіти. Українська освітня система потребує, на нашу думку, «освітнього прориву» після того, як ми зможемо проаналізувати всі набуті знання, підходи та попередній досвід.

Мобільна, досконала та динамічна освіта – це мета, на яку має орієнтуватися Україна.

Зміна філософії викладання, новий погляд на навчально-виховний процес та його організацію приведе, на нашу думку, до високої якості національної вищої школи.

Таким чином, до основних тенденцій розвитку вищої освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття можна віднести :

1. Підвищення ефективності форм та методів навчання.
2. Впровадження інновацій і технічних засобів, які позитивно вплинули на професійний рівень підготовки викладацького складу та студентства.
3. Залучення студентів до науково-дослідної роботи, до співпраці.

Необхідно відмітити, що існує багато проблем і складностей у системі вищої освіти України. Тому подальші перспективи нашого дослідження пов'язані саме з цим питанням, а також із вивченням питань самовдосконалення і саморозвитку викладачів ВНЗ.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). –К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Дробноход М. На шляху становлення : освіта ХХІ ст./ М. Дробноход // Рідна школа. –1995. – № 4.с.2-5.
3. Журавський В. С. Болонський процес : головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти /– К. : ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2003. – 200 с.
4. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти.– К.: Парламент. вид-во,2004.– 404с.
5. Кремень В. Освіта і наука України : шляхи модернізації : Монографія. - К. : « Грамота», 2003.- 216 с.
6. Новіков Б.Б. Творчість як спосіб здійснення гуманізму: Монографія. –К.: НТУ « КПУ », 1998.-310 с.
7. Осипчук Н. Про справи освітянські // Освіта України. -1999-№ 1.- с.13.
8. Осипчук Н. «Україна – 2010» Що вона прогнозує // Освіта України.-1999 - 20 січня.
9. Рудь Ю. Як оцінити викладача. // Освіта.– 2005. – 15-22 черв.(№25).– С. 6-7.

10. Хуторской А. В. Дидактическая евристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: Изд.-во Моск.ун.-та, 2003. – 415 с.
11. Ярошенко А. О. Развитие освіти як «відкритої системи» в умовах інформаційного суспільства // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка № 3 (21) частина 1.- К., 2007.- С. 33-38.

**Костюшко Г. О.,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 34.012

УКРАЇНСЬКІ РОДИННІ ТРАДИЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація

У статті аналізуються теоретичні підходи до сутності понять «традиції», «родинні традиції», визначаються засоби поширення українських родинних традицій, напрямки соціально-педагогічної роботи з підготовки молоді до сімейного життя.

Ключові слова: традиції, родинні виховні традиції, обряди, ритуали, звичаї, народний етикет, символи, підготовка молоді до сімейного життя.

Аннотация

В статье анализируются подходы к понятиям «традиции», «родовые традиции», определяются средства, с помощью которых реализуются украинские родовые традиции, направления социально-педагогической работы по подготовке молодежи к семейной жизни.

Ключевые слова: традиции, родовые воспитательные традиции, обряды, ритуалы, обычаи, народный этикет, символы, подготовка молодежи к семейной жизни.

Annotation

In this article approaches to such notions as «traditions»; «ancestral traditions» are analyzed. Conditions of preparation of young people for family life, taking into account traditional national experience, are stipulated

Key words: traditions, ancestral educational traditions, rites, rituals, folk etiquette, preparation of young people for family life.

Складні процеси, які відбуваються в суспільному житті нашої держави в останній час, актуалізують необхідність збереження та розвитку духовного потенціалу українського народу, національних особливостей, етнокультурних традицій і важливе місце в цьому процесі займають сімейно-родинні цінності. У сучасних умовах все більшої гостроти набувають питання пошуку шляхів підвищення престижу повної, багатодітної сім'ї, морально-духовної підготовки молоді до шлюбно-сімейних відносин. Тому особливу увагу педагоги, психологи, соціологи надають відродженню історичного минулого, педагогічного досвіду попередніх поколінь, традицій, звичаїв, пов'язаних із становленням та розвитком української сім'ї, родини. Саме етнічні родинні традиції закладають підвалини для міцної сім'ї, в якій формуються духовні та